

MONOLIT

monografie literárnej vedy

FACE – Fórum alternatívnej kultúry a vzdelávania

Katarína Hrabčáková

**SEMIPOETICKÝ ASPEKT
BÁSNICKEJ IDENTITY
K problematike feminínosti
v súčasnej slovenskej
poézii**

Fintice 2021

Názov **Semiopoetický aspekt básnickej identity. K problematike
feminínosti v súčasnej slovenskej poézii**

Autorka © Mgr. Katarína Hrabčáková, PhD., 2021

Recenzenti prof. PhDr. Marta Součková, PhD.
doc. Mgr. et Mgr. Ján Gavura, PhD.
Mgr. Lenka Šafranová, PhD.

Edíciu MONOLIT vedie Ján Gavura
Grafický návrh, dizajn a zalomenie © Mgr. art. Mária Čorejová, 2021
Fotografia autorky © Zuzana Hrabčáková, 2021
© FACE – Fórum alternatívnej kultúry a vzdelávania, Fintice, 2021
v spolupráci s Filozofickou fakultou Prešovskej univerzity v Prešove

ISBN 978-80-89763-68-9

Z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia.
Supported using public funding by Slovak Arts Council.

u. fond
na podporu
umenia

f . a . c . e

**SEMIOPOETICKÝ ASPEKT
BÁSNICKEJ IDENTITY
K problematike feminínosti
v súčasnej slovenskej
poézii**

Obsah

Predslov	9
Od evolučnej individuálnosti k individuálnej evolúcii: k poézii autorov a autoriek narodených v 70. rokoch 20. storočia	14
K vybraným aspektom tvorby súčasných slovenských poetiek	45
Podoby a premeny feminínnej identity v súčasnej slovenskej poézii	75
Od štylizovanosti k štýlu: k semiopoetike tvorby Veroniky Dianiškovej	121
Doslov	147

Predslov

Publikácia *Semiopoetický aspekt básnickej identity* s podtitulom *K problematike feminínosti v súčasnej slovenskej poézii* sa sústreďuje na interpretáciu básnickej tvorby po roku 2000 s osobitným zameraním na poéziu autoriek. Cieľom monografie je priniesť podstatné informácie o problematike ženskej lyriky a jej vzťahu k štylizovanosti a autenticite, analyzovať proces utvárania poetickej identity autora a subjektu a s nimi súvisiace premeny poetiky, individuálneho štýlu aj básnického hlasu. Skúmanie „ženskej otázky“ je výsledkom systematického viacročného bádania, ktorého závery sú zahrnuté v tejto publikácii a v dizertačnej práci *K problematike ženského lyrického subjektu v slovenskej literatúre*, ktorá sa téme venuje z inej perspektívy. V kapitolách monografie je podaná charakteristika a jedinečnosť rodového rozlíšenia ženskej poézie, a to s ohľadom na prebiehajúce výskumy. Aspekt feminínosti je ekvivalentom „ženskosti“, obsahovo nasýteného a zároveň prázdneho pojmu (J. Matonoha),¹ monografia objasňuje jeho rôzne chápanie a naplňa ho adekvátnym významom a zmyslom. Pojmom súčasná poézia označuje predovšetkým básnickú produkciu aj autorskú prax poetiek, ktoré vstúpili do literatúry v priebehu 21. storočia. Ich poéziu však nemožno skúmať izolovane, preto sú analýze podrobené aj texty autoriek, ktoré zasiahli do formovania slovenskej poézie krátko pred rokom 2000 a naďalej vplývajú na jej aktuálnu podobu. Analýza zahŕňa aj tvorbu staršej a strednej generácie, zaoberá sa ňou okrajovo, v miere akej považuje za dôležité naznačenie kontextu. Hlavný prínos monografie spočíva v analýze tvorby autoriek vstupujúcich do literatúry po roku 2000 až

¹ MATONOKA, Jan: Psaní vně logocentrizmu. In: *Česká literatura*, 2008, č. 2, s. 201 – 227.

po súčasnosť, pričom sa zameriava na semiopoetiku² ich poézie ako vnútorne podmieneného javu.

Texty súčasných poetiek čelia čoraz rozsiahlejšiemu, stále sa rozširujúcemu literárnemu korpusu, v ktorom majú – popri tvorbe autorov – silnejúcu poéziu práve výrazné hlasy poetiek. Slovenskú poéziu autoriek od druhej polovice 20. storočia vystihuje jej charakterizácia ako stavu medzi introspekciou a štylizáciou – je pomenovaním premien, pulzácií a pohybov v písaní žien, zahŕňa fenomén autoštylizácie, vytvárania fiktívnej lyrickej postavy či persóny, zapájajúcej sa do hĺbkovej štruktúry básnického textu a súvisiacej s tvarom básne,³ ale aj vytváranie, vymazávanie či rekonštrukciu lyrického subjektu, odrážajúce sa predovšetkým v osobitom používaní básnického jazyka. „Ženskost“ lyrického subjektu aj tvorba autoriek nadobúda rôzne podoby – od explicitného tematizovania genderových problémov cez rozličné subverzívne spôsoby zapisovania (sa), vrátane tzv. „ženského písania“. V situáciách subjektu a situáciách textu⁴ sa odráža predovšetkým hľadanie (feminínnej) identity a jej spochybňovanie, ako aj príznakové konštruovanie subjektu či objektu básnickej výpovede. Autori a autorky tematizujú proces vlastného písania, reflektujú problémy jazyka a poézie ako média určeného (nielen) na intímne vypovedanie. K frekventovaným témam sebaaprežívania a partnerských vzťahov sa pripájajú aj verzie (post)postmoderného textovania či angažovanosti. Jednotlivé kapitoly monografie analyzujú ženské hlasy strednej a mladej generácie, všimajú si dominantné aspekty básnických zbierok, spôsoby utvárania lyrického subjektu, (seba)vplyvy tvorby, ich kontexty a súvislosti.

Na proces formovania poetík vplyva rad okolností vrátane autorskej štylizácie, vzťahu k literárnej tradícii, pomeru k tvorbe iných básnikov aj poetiek, ako aj prítomnosti aktuálnych básnických tendencií, výberu vydavateľstva a následnej (seba)prezentácie. Ak postmoderne motivované umelecké vystúpenia a básnické prejavy z konca 20. a začiatku 21. storočia smerovali k evolučnej individualizácii,

² Propagátorom semiopoetického prístupu v slovenskej literárnej vede je Ján Zambor. Za podstatný umelecký prístup k literárnemu dielu považuje jeho semiopoetiku, vzájomné spolupôsobenie významu a zmyslu, ktoré označuje aj pojmom stavebnosť. (Pozri ZAMBOR, Ján: *Vzlyky nahej duše: Ivan Krasko v interpretáciách*. Ed. M. Bizíková. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2016, 256 s., ZAMBOR, Ján: *Stavebnosť básne*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2018, s. 8).

³ BOKNÍKOVÁ, Andrea: K autoštylizáciám slovenských poetiek 20. storočia. In: *Studia Academica Slovaca* 39. Ed. J. Pekarovičová, M. Vojtech. Bratislava: Univerzita Komenského, 2010, s. 17 – 39.

⁴ Pojmy situácia subjektu a situácia textu sformuloval Pavol Markovič počas diskusie konferenčného príspevku *Deskripcia prázdna ako možná umelecká poiésis (v textoch Petra Macsovszkého)*. In: *K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po roku 1989 II*. Ed. M. Součková, Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2007, s. 116 – 126.

v poslednom dvadsaťročí nadobúdajú príznaky individuálnej evolúcie – autorky pozvoľne rozvíjajú vlastnú poetiku, hľadajú (nové) možnosti básnického vypovedania, vo väčšej alebo menšej miere reagujú na aktuálne spoločenské zmeny, ako aj premeny knižnej kultúry a knižného trhu. Súčasná poézia je tradičná alebo experimentálna, lyrická, textová, virtuálna, multimedialná. V jadre však neprestáva byť svedectvom stavov a bytia človeka, jeho života a prežívania. Zároveň odráža charakter súčasnej civilizačnej reality – vypovedá o stave spoločnosti, kultúry aj umenia, zrkadlí rôzne chápania poetickej činnosti a jej funkcií. S reflexiou súčasnej poézie sa spája niekoľko problémov. Predovšetkým ide o rýchle starnutie donedávna atraktívnych tém, „neaktuálnosť“ publikovaných básnických zbierok a s nimi spojenú utíchajúcu diskusiu či „oneskorenosť“ kritickej reflexie spôsobenej analýzou textov ex post a podobne. Výskum súčasnej poézie ponúka čiastočné závery, dôsledné pokusy o syntézu sa môžu javiť ako predčasné. Zohľadňujúc tieto riziká je v nadväznosti na tému monografie dôležitým výskumným krokom aj úsilie o pomenovanie aktuálneho stavu súčasnej literatúry a objasnenie povahy medzigeneračných vzťahov.

Problémy v tejto publikácii prirodzene vyplynuli zo záujmu o tému súčasnej poézie a poézie žien, formovania poetiky – aj začínajúcich autorov a autoriek i tvorby debutantov a debutantiek. V centre výskumu stoja otázky sebareferenčného tematizovania feminity a femininnosti, ako aj autorstva žien, proces „zviditeľňovania (sa)“ v texte či jeho prostredníctvom, ktoré súvisia s utváraním identity subjektu a autorky, s formovaním vlastného hlasu a individuálneho štýlu. Jedným z prejavov je charakteristické sebaspodobenie autorky v texte, v ktorom je možné odhaliť stopy písuceho subjektu či subjektu diela (M. Červenka).⁵ Skúmaný výber poetík žien autoriek súvisí s kvalitnými umeleckými výkonmi, ktoré prináša ich poézia, ako aj so zvýšeným záujmom literárnej vedy a kritiky o ich básnickú produkciu. Cieľom monografie je objasniť a opísať podstatné príznaky poetík vybraných autoriek, ako aj priebeh ich utvárania vrátane možností a obmedzení, ktoré determinujú celkový obraz ich poézie. Pojmy femininnosti a ženskosti sú používané ako synonymá, ak to konkrétna kapitola neuvádza inak. Používanie termínov v ich pôvodnom význame (E. Showalter)⁶ sa v priebehu výskumu ukázalo ako neproduktívne, nakoľko tvorba autoriek, ale aj sociálny a kultúrno-civilizačný kontext, ktorý s ich umeleckou činnosťou úzko súvisí, podlieha neustálym modifikáciám.

⁵ ČERVENKA, Miroslav a kol.: *Na cestě ke smyslu. Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2005, s. 754.

⁶ INDRUCHOVÁ, Libora: Elaine Showalter a gynokritika. In: *Aspekt – Písanie žien*, 1, 1995, s. 91 – 93.

Úvodná kapitola prináša prehľad poetík aktuálnej „hybnej sily“ slovenskej poézie – autori a autorky narodení a narodené v 70. rokoch 20. storočia vstupujú na literárnu scénu v čase hľadania identity slovenskej spoločnosti po Nežnej revolúcii, počas „spriestornenia času“ (P. Zajac),⁷ pri prelínaní názorových a umeleckých prúdov, ktorých rozpätie siahalo od vzdialených návratov (emigranti a vnútorní exulanti) až po experimentálnu líniu impulzov dekonštrukcie, postmoderny a nových druhov umení. Svojím početným zastúpením a viacerými výraznými umeleckými výkonmi predstavujú silný literárny „pohyb“, ktorý nemožno prehliadnuť. Obzvlášť autorky narodené v 70. rokoch 20. storočia prinášajú aktuálne témy, inováciu poetík a nebránia sa ani novej angažovanosti. Rozrušujú hranice poézie aj jej presúvaním do vizuálneho, auditívneho či priestoru nových médií.⁸ Písať „žensky“ súvisí s individualitou konkrétnej autorky, čo nevyklučuje rôzne kultúrne, politické a sociálne vplyvy na spôsob poetického (seba)vyjadrenia.⁹

Jadro publikácie predstavuje poetologicko-axiologický prehľad konkrétnych básnických výstupov – najmä línie básnenia, ktorú v literárnej kritike a histórii označujeme ako tradičnú. Vzhľadom na kvalitatívny aj kvantitatívny nárast tvorby autoriek po roku 2000, monografia nechce v úplnosti obsiahnuť celú básnickú tvorbu tejto línie ani nepodáva komplexný prehľad všetkého, čo bolo v skúmanom období v domácej poézii publikované. Prehľadové interpretačné štúdie zachytávajú postupne sa skladajúci obraz poézie žien v jej rôznorodosti, odhaľujú spojenia, príbuznosti aj odlišnosti a približujú problematiku prostredníctvom semiopoetických analýz textov, ktoré aktuálne ponúkajú priestor na širšiu reflexiu – niektoré z nich napriek (zdanlivej) nenápadnosti spoluutvárajú kontext súčasnej slovenskej poézie a vypovedajú o podobách ženskej lyriky.

Teoreticko-interpretačné aj hodnotiace analýzy tejto knihy, ako aj naznačené problémy, predstavujú vstup do problematiky, ktorá sa publikáciou nevyčerpáva a nevyklučuje ďalšie rozšírenie. Monografia sa podieľa na prehlbovaní aktuálneho výskumu slovenskej poézie a nadväzuje na vedecké projekty o súčasnej literatúre a najmä poézii – na päť zväzkov hodnotiacich štúdií *TOP 5*:

⁷ ZAJAC, Peter: Slovenská literatúra deväťdesiatych rokov v obrysoch. In: *Host*, 2001, č. 5, s. 79.

⁸ Tvrdenie neplatí pre všetky autorky narodené v 70. rokoch 20. storočia, vzťahuje sa na „línie poetiek“ vychádzajúcich z textovej či anestetickej gen(d)erácie.

⁹ Derek Rebro chápe „ono iné“ (2011, s. 24) ako vymenenie sa z tradičného prúdu literárnej tradície, ako originálne, svojské a autonómne, navyše poznačené „ženským“. Tento pohľad je blízky aj autorke monografie.

slovenská literárna a výtvarná scéna v odbornej reflexii za roky 2010 – 2015¹⁰ či kolektívnu monografiu *K funkcii subjektu v slovenskej poézii ženských autoriek* (tzv. *textovej generácie*)¹¹ a zaraďuje sa k monografickým literárnokritickým prácam J. Gavuru *Lyrické iluminácie: kritiky a interpretácie 1997 – 2010* a *Iné ja. Lyrický subjekt ako objekt básnickej introspekcie*, ako aj I. Hostovej *Medzi entropiou a víziou. Kritické a interpretačné sondy do súčasnej slovenskej poézie*.¹² Text monografie predurčuje využitie publikácie predovšetkým akademickou obcou, no tým, že sa venuje aktuálne najnovšej umeleckej tvorbe, otvára svoje využitie aj ako študijný materiál a uchádza sa tiež o záujem širšej kultúrnej verejnosti.

¹⁰ SOUČKOVÁ, Marta – GAVURA, Ján – KITTA, Richard (eds.): *TOP 5 2010 – slovenská literárna a výtvarná scéna 2010 v odbornej reflexii*. Prešov: FACE – Fórum alternatívnej kultúry a vzdelávania, 2012, 136 s., SOUČKOVÁ, Marta – GAVURA, Ján – KITTA, Richard (eds.): *TOP 5 2011 – slovenská literárna a výtvarná scéna 2011 v odbornej reflexii*. Prešov: FACE – Fórum alternatívnej kultúry a vzdelávania, 2013, 176 s., SOUČKOVÁ, Marta – GAVURA, Ján – KITTA, Richard (eds.): *TOP 5 2012 – slovenská literárna a výtvarná scéna 2012 v odbornej reflexii*. Prešov – Košice: FACE – Fórum alternatívnej kultúry a vzdelávania, 2014, 148 s., SOUČKOVÁ, Marta – GAVURA, Ján – KITTA, Richard (eds.): *TOP 5 2013 – slovenská literárna a výtvarná scéna 2013 v odbornej reflexii*. Prešov – Košice: FACE – Fórum alternatívnej kultúry a vzdelávania, 2015, 157 s., SOUČKOVÁ, Marta – GAVURA, Ján – KITTA, Richard (eds.): *TOP 5 2014 – slovenská literárna a výtvarná scéna 2014 v odbornej reflexii*. Fintice – Košice: FACE – Fórum alternatívnej kultúry a vzdelávania, 2018, 156 s., SOUČKOVÁ, Marta – GAVURA, Ján (eds.): *TOP 5 – slovenská literárna scéna 2015 v odbornej reflexii*. Fintice – Košice: FACE – Fórum alternatívnej kultúry a vzdelávania, 2019, 158 s.

¹¹ ŠAFRANOVÁ, Lenka a kol.: *K funkcii subjektu v slovenskej poézii ženských autoriek* (tzv. *textovej generácie*). Prešov: FF PU v Prešove, 2013, 107 s.

¹² GAVURA, Ján: *Lyrické iluminácie*. Prešov: Slniečkovo, 2010, 240 s., GAVURA, Ján: *Iné ja. Lyrický subjekt ako objekt básnickej introspekcie*. Prešov: FACE – Fórum alternatívnej kultúry a vzdelávania, 2016, 149 s., HOSTOVÁ, Ivana: *Medzi entropiou a víziou. Kritické a interpretačné sondy do súčasnej slovenskej poézie*. Prešov: FACE – Fórum alternatívnej kultúry a vzdelávania, 2014, 216 s.